

Nişâbûr'da Tarım Ve Hayvancılık Faaliyetleri (X-XII. Yüzyıl) Agriculture and Animal Husbandry Activities in Nişâbûr (X-XII. Centuries)

Alparslan KILINÇ
Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ortaçağ Tarihi
alparslankilinc@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-2317-2249

Makale Başvuru Tarihi: 31.10.2023
Makale Kabul Tarihi: 24.12.2023
Makale Türü: Araştırma Makalesi

Mithat ÇELİK
Elazığ Barbaros Hayrettin Paşa Ortaokulu,
Okul Müdürü
mithatcelik23@hotmail.com
https://orcid.org/0009-0000-0337-4882

Anahtar Kelimeler:

Horasan
Nişâbûr
Sâmânîler
Tarım
Hayvancılık

ÖZET

Horasan Bölgesinin önemli şehirlerinden biri olan Nişâbûr; birçok tarım ürününün yetiştirildiği bir yerleşim merkezidir. Ayrıca geniş otlaklara sahip bir yerleşim merkezi olması nedeniyle hayvancılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Nişâbûr'un siyasi açıdan bir cazibe merkezi olmaya başlaması Tahirîlerin Horasan'da idareyi ele geçirmesiyle başlamıştır. Tahirîler'e başkentlik yaptıktan sonra Saffarîler zamanında da önemini korumuştur. Horasan bölgesinin Sâmânîlerin eline geçmesi ile birlikte Nişâbûr'un önemi daha da artmıştır. Nişâbûr; Gaznelîler ve Selçuklular dönemlerinde de önemini hep korumuştur. Ortaçağ'da tarım ve hayvancılıkta cazibe merkezi olan Nişâbûr'un; coğrafi sınırlarını, iklimini, nehirlerini, sulama kanallarını, dağlarını, yerleşim yerlerini, tarım ve hayvancılık faaliyetlerini, tarım ve hayvancılığın Nişâbûr'un ticaretindeki yeri hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktayız. Nişâbûr'da birçok tarım ürününün yetiştirilmesi sayesinde şehir Horasan bölgesinin doğu ve batısının gıda deposu olduğu bilgisini elde ettik. Bu çalışmamızda Nişâbûr'un merkezinde hayvancılık yapıldığına dair herhangi bir bilgiye rastlamadık. Ancak Nişâbûr'a bağlı Züzen, Buzcân, Mezinân, Turtit, Kundur, Hâymend, Senkân, Carmegân, Selûmek, gibi yerleşim birimlerinde hayvanların otlatması için gerekli olan geniş otlakların bulunduğu dair bilgilerin olması buralarda büyükbaş hayvancılık yapıldığını göstermektedir. Elde edilen bu bilgiler dönemin coğrafyacılarının, seyyahlarının ve tarihçilerin kaynaklarına dayanarak verilecektir.

Keywords:

Khurasan
Nishapur
Samanids
Agriculture
Husbandry

ABSTRACT

Nishapur, one of the important cities of the Khorasan Region; It is a settlement center where many agricultural products are grown. In addition, since it is a settlement with large pastures, animal husbandry is also an important source of income. Nishapur began to become a political center of attraction when the Tahirids took over the administration in Khorasan. After serving as the capital of the Tahirids, it maintained its importance during the Saffarid period. With the capture of the Khorasan region by the Samanids, the importance of Nishapur increased even more. Nişâbûr; It always maintained its importance during the Ghaznavids and Seljuks periods. Nişâbûr, which was a center of attraction in agriculture and animal husbandry in the Middle Ages; We aim to provide information about its geographical borders, climate, rivers, irrigation channels, mountains, settlements, agricultural and animal husbandry activities, and the place of agriculture and animal husbandry in Nishapur's trade. Thanks to the cultivation of many agricultural products in Nishapur, we obtained information that the east and west of the city Khorasan region are food depots. In this study, we did

not find any information about animal husbandry in the center of Nishapur. However, the fact that there is information that there are large pastures required for grazing of animals in settlements such as Zûzen, Buzcân, Mezinân, Turtit, Kundur, Hâymend, Senkân, Carmegân, Selûmek, connected to Nişâbûr, shows that cattle breeding is carried out there. This information will be given based on the sources of geographers, travelers and historians of the period.

1. GİRİŞ

Nişâbûr bölgesi iklimi, coğrafi konumu ve jeopolitik konumundan dolayı tarihin her döneminde istilalara ve yeni yerleşimcilere açık bir durumda olmuştur. Siyasi bir merkez olarak önem kazanması, Tahirîlerin Horasan'da yönetimi ele geçirdikleri dönemde olmuştur. Eskiden Horasan'da emirin sarayı Tahirîler zamanına kadar Merv ve Belh'teydi. Tahirîler Horasan'ın merkezini Nişâbûr'a taşıyarak şehri kendilerine başkent yapmışlardır. Bunun üzerine şehir büyüyerek zenginleşmiştir. Tahirîlere başkentlik yaptıktan sonra Saffarîler zamanında da önemini devam ettirmiştir. Sâmanîlerin 900 senesinde Saffarîleri mağlup ederek Horasan bölgesini ele geçirmesiyle, Horasan'ın merkezi konumuna gelen Nişâbûr, siyasi, ticari ve sosyal açıdan büyük bir öneme sahip olmuştur (İbn Havkal, 1967: 434; Pırlanta, 2013:38; Usta, 2013: 394-395).

Arapça şekli “Şâpûr'un güzeli” anlamındaki eski Farsça Nîv Şahpuhr'dan gelen Neysâbûr olan adı, modern Farsça'da Nişâbûr olarak telaffuz edilir ve Neysâbûr kuruluşunu Erdeşîr Bâbgân'ın oğlu I. Şâpûr'a borçlu olup, şehir X. Yüzyılda onu onartan Sâsânî kralı II. Şâpûr'dan böyle anılmıştır.

İslâm'ın ilk zamanlarında Nişâbûr¹; Fars dilinde “Bulutlu Şehir” anlamında Ebrşehr ve İrañşehir adıyla da anılmıştır. Horasan bölgesinin dört önemli şehri; Merv, Herat, Belh ve Nişâbûr'du (Özgüdenli, 2007: 149; Piyadeoğlu, 2012: 16; Strange, 2015: 467).

Mukaddesî Nişâbûr şehrinin adı konusunda ihtilaflar olduğunu belirterek, Ahsenü't -Takâsîm adlı eserinde bu durumu şu şekilde izah etmektedir: “Kimiler buraya İrañşehr der. Kimileri ise Cabulistan'ı da kapsayan bölgenin tamamının isminin Nişâbûr olduğunu der. Bu düşüncede onlar ayrıca Sicistan ve çevresini de bu bölgeye dahil ederler. Kimileri de Nişâbûr ismini bu bölgenin hepsinin, ancak bazıları başkentini ismi olduğunu belirtir.” Mukaddesî, sonuncu görüşü kabul etmiş olup, başkent İrañşehr'dir diye belirtmektedir (Mukaddesî, 2015: 309). İbn Havkal'a göre de Nişâbûr Ebreşehr diye tanınmıştır. Bu şehir hakkında Ebû Temmâm Habîb b. Evs et-Tâî² şöyle diyor:

Ey benim Ebreşehr gecesinde uyanık seherim!

Başkasında uykuyu bana zemm ettin.

Nişâbûr'a yukarıda belirttiğimiz isimler dışında da kaynaklarda birçok isim verilmiştir. Bu kaynaklar incelendiğinde aktarılan bilgilerin bazı kaynaklarda birbiriyle karıştırıldığı, bazı kaynaklarda aktarılan bilgilerin tekrarlandığı, bazı yerlerde de bilgiler bir bütün olarak değil de birbiriyle bağlantısı olmayan ayrı parçalar gibi görünmektedir. Nişâbûr'a verilen diğer isimleri dönemin coğrafyacılarının eserlerini inceleyip, bu isimlere doktora tezinde ve yazmış olduğu Ortaçağ'ın İncisi Nişâbûr adlı eserinde yer veren İsmail Pırlantaya istinaden şu şekilde sıralayabiliriz: Nishapur – Nishapur, Nehşâpûr, Nevşâhpûr, Nîkehfûr (Neykehfûr), Şâpûr Hâst (Hôst) ve Dendî Şâpûr, Nîvşâhpûher, Binâşâhpûr, Nîsâfûr (Neysâfûr) – Nîsâver (Neysâver), Nebsâbûr, Nişâbûr – Bîşâbûr, Nîvehşâhpûr (Karnîk-i Şâhpûr), Nîsâyâ (Neysâyâ) – Nesâyâ, , Niu-Şâpûh, (Pırlanta, 2010: 40-48; Pırlanta, 2013: 51-57).

Belâzuri'nin verdiği bilgilere göre, Nişâbûr etrafı surlarla çevrili bir şehirdir ve içinde bir de kühendiz'i bulunmaktadır (Belâzuri, 1987: 586). Ayrıca Belâzuri, Türklerin Müslüman Arap orduları ile olan VII. yüzyıldaki mücadeleleri sırasında Nişâbûr şehrine kadar akın bulduklarını da ifade etmektedir (Frye-Saylı, 1946: 106; Belâzuri, 1987: 603; Özçamca 2007: 60). Şehrin fiziksel görünümü için X. yüzyıl coğrafyacıları, 1x1 fersahlık³

¹ İbn Battûta, Nişâbûr ve Herat'tan mamur olarak bahsederken; Belh ve Merv'den harap olarak bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Battûta, 2020: 367.

² Arap şairi ve antoloji müellifidir. Et- Tâî diye tanınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.. Yörükân, 2004: 140.

³ Fersah yaklaşık 6 km'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hınz, 1989: 76.

alanı kapsadığını, kuhendiz, rabad ve şehristan'dan oluştuğunu kaydederler (İbn Havkal, 1967: 431; Hudûdü'l Âlem, 2020: 57).

2. NİŞÂBÛR'UN COĞRAFİ YAPISI

2.1. Nişâbûr'un Coğrafi Sınırları ve İklimi

Nişâbûr'un coğrafi konumu ve yer aldığı iklim bölgesi hakkında hem Müslüman coğrafyacılar, hem de diğer inançlara sahip coğrafyacılar çeşitli bilgiler vermişlerdir. Bu kaynaklar incelediğinde verilen bilgiler arasında küçük farklılıklar bulunmaktadır. Kalkaşandî, bölgenin koordinatlarını 80° boylam ve 36° 20' enlem olarak belirtmekte, bölgeyi dördüncü iklim bölgesinde saymaktadır. Hamdullah Mustavfi ise bölgenin enlemi konusunda Kalkaşandî ile aynı şeyleri söylerken, boylam ölçüsünde ise 12° 32' bir sapma yapmıştır. Böylece Hamdullah Mustavfi Nişâbûr'un koordinatlarını 92° 32' boylam, 36° 21' enlem olarak belirtmiştir. İklim bölgesi konusunda ise her iki coğrafyacı da Nişâbûr'un dördüncü iklim bölgesinde olduğunu belirtmişlerdir (Pırlanta, 2010: 49; Pırlanta, 2013: 59). İbn Rüsteh de Nişâbûr'un dördüncü iklim bölgesinde yer aldığını belirtmektedir (İbn Rüsteh, 2017: 97). Batlamyus ise Nişâbûr'un koordinatlarının 58° boylam, 39° enlemde olduğunu ve dördüncü iklimin sonu yani beşinci iklimin başında yer aldığını söylemektedir (Grayeli, 1415 hş: 211).

Yukarıda kaynakların verdiği bilgilere göre; 36° 12' ya da 13' Kuzey enlemi 58° 40' ya da 49' Doğu boylamı içerisinde yer alan günümüz Nişâbûr'unun koordinatları karşılaştırıldığında, enlem ve boylamında önemli bir fark bulunmamaktadır (Honigmann, 302; Bosworth, 63). Böyle bir farklılığın çıkmasının sebebi ise geçmişteki hesaplama yöntemleri ile günümüz yöntemlerinde oluşan farklılık ve Nişâbûr'un mevcut konumundaki değişikliktir.

Nişâbûr'un denizden yüksekliği 1210 m. olup, Nişâbûr Binâlûd dağının güneybatısında ve Tahran ile Meşhed'i birbirine bağlayan bağlantı yolu konumundadır. Aynı zamanda Nişâbûr, doğu-batı ile güney-kuzey ticaret yollarının (Orta Asya ve Hindistan'ı İran üzerinden batıya ve İran körfezini Hârizm üzerinden Volga boylarına bağlayan) kavşağında yer almaktadır (Özgüdenli, 2007: 149; Merçil, 2008: 130; Sarıgül, 2018: 19).

Nişâbûr iklim olarak insan yaşamı için uygun bir yerleşim merkeziydi. Havaası insanı bunaltacak kadar çok sıcak ve rutubetli değildi. Dönemin coğrafyacılarından Makdisî'ye göre; Nişâbûr'un havasının insanı hasta edecek derecede bir sertliği de yoktu (Makdisî, 1877: 300). Karasal iklime sahip olan Nişâbûr'un iklimi bölgedeki diğer yerleşim merkezlerinden farklılık göstermektedir. Nişâbûr'un, Horasan bölgesindeki iklimi ve havası güzel şehir olduğu Ortaçağ coğrafyacıları tarafından belirtilmiştir (İstahrî, 1927: 205; İbn Havkal, 1967: 433; Pırlanta, 2013: 62).

Nişâbûr sınırları Horasan'da en geniş olan yerleşim merkezidir. Birçok beldeye sahiptir (İstahrî, 1927: 205; İbn Havkal, 1967: 453; Hudûdü'l Âlem, 2020: 56-57; Makdisî, 1877: 314-316; Pırlanta, 2013: 60). Nişâbûr'un sınırlarının bir kısmı Kûmis ve Ceyhun'a, diğer bir kısmı ise Sistân'a yedi günlük bir mesafede yer alan Herat'ın da ilk yerleşim merkezlerinden biri olan Dizk (Dezk)'e, diğer taraftan da Kûhistân'a kadar uzanmaktaydı (İstahrî, 1927: 205; İbn Havkal, 1967: 453; Pırlanta, 2013: 61).

Tâhirîler'in başkentlerini Merv'den Nişâbûr'a taşımalarından sonra Nişâbûr sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel yönden Horasan'ın önemli bir şehri olmuştur (İstahrî, 1927: 255; Makdisî, 1877: 332; Sarıgül, 2018: 20). Sonraki dönemlerde, gerek Sâmânîler ve gerekse Selçuklular döneminde de Nişâbûr'a önem verilmiş ve bu sayede önemli bir ilim merkezi haline gelmiştir (İbn Havkal, 1967: Merçil, 2008: 130).

Bugün Nişâbûr'un batısında Sebzevâr, doğusunda Meşhed, güneyinde Kedken ve Kûh-i Surh-i Kaşmer, kuzeyinde ise, Binâlûd Dağı yer almaktadır. Nişâbûr'un yüzölçümü 2425 hektardır (Grayeli, 1415 hş: 212; Piyadeoğlu, 2012: 18; Pırlanta, 2010: 54-55, Pırlanta, 2013: 63; Sarıgül, 2018: 20).

2.2. Nişâbûr'un Nehirleri ve Sulama Kanalları

Nişâbûr'un su yönünden sıkıntısı yoktu. Yazları soğuk olan suları, yer altındaki su kanallarından geçirdi (Mukaddesî, 2015: 339). Nişâbûr'un su ihtiyacı özellikle kuzeydoğusundaki dağlardan gelen nehirlerle yeraltı su kaynaklarından karşılanmaktaydı. Şehrin içilecek, kullanılacak suları kanallardan evlerin ilk katına uğrayarak buralardan şehrin dışına tarlalara akardı. Bu kanalların bir kısmı şehir içinde yüzeye çıkarak, şehrin etrafındaki

bahçeleri ve dış taraflardaki tarım alanlarını sulardı. Bu yer altındaki kanalların bakıcıları, muhafızları vardı (İstahrî, 1927: 255; İbn Havkal, 1967: 433; Ya'kubî, 1967: 96; Akbaş, 2011: 17). Kanallar oldukça derindi. Bazı yerleri yeryüzünden yüz basamak kadar aşağıdaydı (İbn Havkal, 2004: 141). Bu özelliğinden dolayı şakacı bir kişi şöyle söylemiş: “Kanalları yer üstünde, insanları ise yer altında olsalar, Nişâbûr hakikaten fevkalâde bir şehir olurdu.” (Mez, 2000: 471).

Nehirlerden gelen su o kadar çok ve akışı güçlüydü ki dönemin coğrafyacıları bunu şu şekilde ifade etmişlerdir: “Nehir şehire ulaşıncaya kadar kırk değirmeni işletmeye yeterli akışı bulunduğundan, su tedârîki boldu.” Ayrıca kaynaklarda Nişâbûr'daki evlerin birçoğunun kurak mevsimlerde su depolamak için sarnıçlarının bulunduğu belirtilmektedir (Strange, 2015: 471).

Şehrin su ihtiyacını karşılayan kanalları besleyen nehrin ismi Vadi Savagar (Şavagar) idi (İstahrî, 1927: 255; İbn Havkal, 1967: 433; Usta, 2013: 396). Mustavfi'ye göre, Vadi Savagar (Şavagar) nehrinin kaynağı Nişâbûr'un kuzey ve doğusunda yer alan dağlardı. Nehir şehre ulaşıncaya kadar 40 mil (64.36 km) kat etmekte ve şehri suladıktan sonra nehir yoluna devam etmekteydi (Strange, 2015: 386; Pırlanta, 2013: 64).

Tuz Nehri ya da Tuzlu Nehir ismi ile anılan Şurâh Rûd Nehri bölgedeki bir diğer nehirdi. Dizbâd bölgesinde yer alan küçük ırmakların nehre karışmasıyla beslenen Şurâh Rûd Nehri çöl arazide kaybolmaktaydı. Mustavfi, Şurâh Rûd Nehri'ne Çeşme-i Sebz zirvesinden doğan Büştekan ve Büştefrûş nehirlerinin bağladığını söylemektedir. Bu iki nehir en yüksek debiye bahar mevsiminde ulaşmaktaydı.

Susuz Nehir ismi verilen Atşâbâd Nehri ise, bahar mevsiminde debisi yükselmesine rağmen, diğer mevsimlerde ise suyu çekilmekteydi. Öyle ki yatağında bir insanın susuzluğunu giderecek kadar bile su yoktu (Strange, 2015: 387-388; Pırlanta, 2013: 64).

Nişâbûr'a bağlı Câcerm beldesi verimli arazilere sahipti. Bu verimli arazileri Câcerm Nehri ya da Cughân Rûd ismi verilen bir nehir sulamaktaydı. Bu nehir üç kaynağın birleşmesiyle ortaya çıkmış olup, bu üç kaynağın her biri bir mil (1.609 km) kadar akmaktaydı. Güneye doğru akan bu nehir sonrasında çölde kurumaktaydı (Strange, 2015: 392-393; Pırlanta, 2013: 65).

Kaynaklarda Nişâbûr'un diğer bir yerleşim merkezi İsferyân'da üzerinde Kal'ayı Zâr (Korunaklı Kale) olarak bilenen bir kalenin bulunduğu tepenin dibinden akan bir ırmaktan bahsedilmektedir. Etraftaki tarım arazilerini sulayan bu ırmak, aynı zamanda kalenin su ihtiyacını da karşılamaktaydı (Strange, 2015: 393; Pırlanta, 2013: 65). Nişâbûr'un bir diğer önemli nehri ise Tûs bölgesindeki Tâcend ismi verilen nehirdi. Bu nehir Kuçhân yakınındaki bataklık araziden doğup, güneydoğu yönünden Tûs'a doğru akardı. Tâcend Nehri Tûs'tan sonra yaklaşık yüz mil kadar aktıktan sonra, güneyden bu nehre birçok kol dahil olurdu (Strange, 2015: 395-396; Pırlanta, 2013: 65). Rivend bölgesinde yer alan ve Makdisî'ye göre; “bölgenin Cuma mescidinin yanı başından akana nehir” de Nişâbûr'un bir başka nehriydi (Makdisî, 1877: 316-317; Pırlanta, 2013: 65).

2.3. Nişâbûr'un Dağları

Nişâbûr'un en önemli dağlarından biri Nişâbûr'un kuzey ve doğusunda yer alan Binâlûd dağıdır (İstahrî, 1927: 205; Akbaş, 2011: 17; Sarıgül, 2018: 21). Buradaki kaynaklardan şehrin su ihtiyacının önemli bir kısmı karşılanmıştır (Honigman, 1964: 304; Akbaş, 2011: 17).

Binâlûd dağı, Nişâbûr'un kuzeyinde bulunmaktaydı. Bu dağ, Horasan'ın Elburz dağ silsilesinin devamıydı. Nişâbûr'la Tûs'u birbirinden ayıran bu dağın yükseltisinin, 3000 metreye kadar çıktığına dair rivayetler olmasına rağmen 36°- 30' kuzey enlemleri, 58°- 55' doğu meridyenleri üzerinde bulunduğu günümüz kaynaklarında zikredilen Binâlûd dağının yükseltisi 3211 metre olarak kabul edilmektedir (Pırlanta, 2010: 58; Pırlanta, 2013: 66).

Nişâbûr'un güneybatısında Kûh-i Custeh (ortalama yükseltisi 2000 m.) ve Togan Kûh, güneyinde Kûh-i Surh-i Kaşmer yer almaktadır (Grayeli, 1415 hş: 212; Pırlanta, 2010: 58; Pırlanta, 2013: 66; Akbaş, 2011: 17; Sarıgül, 2018: 21). Şehrin kuzeybatısında yer alan Rivend dağı diğer dağlardan farklı bir öneme sahipti. Bu dağ İslâmiyet'ten önceki dönemde Nişâbûr halkı için kutsaldı. Çünkü Rivend dağı, Berzin Mihr Ateşgedesinin üzerinde yer almakta olup, Mecûsiler için kutsal bir yerd (Honigman, 1964: 302; Öztürk, 2020: 133). Berzin Mihr Ateşgedesi Mecûsilerin gözünde Nişâbûr'u, sadece Horasan bölgesinde değil, aynı zamanda bütün İran

coğrafyasında en ayrıcalıklı şehri haline getirmiştir. Bölgenin bir diğer önemli dağ sırası Tûs beldesinde bulunmaktaydı. Burada bulunan dağlar değerli madenler bakımından büyük önem taşımaktaydılar (İstahrî, 1927: 205; İbn Havkal, 1967: 434; Pirlanta, 2010: 59; Pirlanta, 2013: 67).

2.4. Nişâbûr'a Bağlı Olan Yerleşim Merkezleri

Nişâbûr geniş sınırlara sahip bir yerleşim merkeziydi. Bu büyük yerleşim merkezlerinden en önemlileri şu dört tanesidir: Bâharz, Zâm, Cüveyn ve Beyhak. Bunlara bağlı da rustak⁴ ve köyler bulunmaktaydı (Makdisî, 1877: 300-302; İstahrî, 1927: 203; Uslu, 1997: 30; Sarıgül, 2018: 22).

Zâm: Nişâbûr'un önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Zâm beldesine bağlı birçok köy vardı. Zâm bazı kaynaklarda Câm olarak da geçmektedir (İstahrî, 1927: 252; Makdisî, 1877: 300; Strange; 2015: 356-357; Uslu, 1997: 31).

Bâharz: Nişâbûr – Herat arasındaki bir yerleşim merkezi olup, merkezinin Mâlin kasabası olduğu belirtilmiştir (Uslu, 1997: 30). Bâharz'a bağlı 168 adet köy bulunmaktadır (Yâkut el-Hamevî, I: 376).

Cüveyn: Buranın merkezi Azâdvâr'dır (Makdisî, 1877: 318; Yâkut el-Hamevî, II: 223; Strange; 2015: 391; Uslu, 1997: 30; Hartmann, III: 248; Sarıgül, 2018: 22). Burası kuzey ve güney diye ikiye ayrılmıştır. Yerleşimin yoğun olduğu kuzey kesiminde 189 adet köy bulunmaktadır (Yâkut el-Hamevî, II: 223). Cüveyn; Beyhak-Câcerm arasında bir bölgedir. Bistam'dan gelen kervan yolu buradan geçerdi (Hartmann, III: 246; Uslu, 1997: 31).

Beyhak: Nişâbûr'un dört önemli yerleşim merkezlerinden biridir. Tâhirîler zamanında 390 köye sahipti. Bunların arasında iki önemli şehri vardı: Sâbzevâr (İstahrî, 1927: 257, 284; İbn Havkal, 1967: 433, 456; Makdisî, 1877: 50, 318), Hüsrevcird (Hudûdü'l Âlem, 2020: 102).

Nişâbûr'da bulunan diğer yerleşim birimleri şunlardır:

Büştefrûş (Uslu, 1997: 31), Büzdğür, Binvede, Bişekend (Yâkut el-Hamevî, I: 227), Behmenâbâz, Buzcan (Buzkan, Buçkan, Fez), (Yâkut el-Hamevî, I: 213), Bust (Yâkut el-Hamevî, I: 227).

Câcerm (Makdisî, 1877: 318), Cünâbiz (Yâkut el-Hamevî, I: 227), Câymen (Hâyemend), Cermekân, Cezînân. Destecird, Dîvareh (Yâkut el-Hamevî, I: 228-229).

eş-Şâmât (Tek-Âb), Esferâyîn (İsferâyîn), Ergiyân, Esedâbâz (Yâkut el-Hamevî, I: 227), Eşbâh, en-Nûk, el-Mellâha, er-Ramâde (Yâkut el-Hamevî, I: 227), Ezazvar.

Feğîsen, Ferhâkird (Ferhâzcird) (Uslu, 1997: 32).

Kündür (Makdisî, 1877: 318), Kasr, Kasrû'r-Rîh, Karâkûr, Kûsrâ, Kündür, Kuyan (Yâkut el-Hamevî, I: 227), Kalmeyhen (Uslu, 1997: 31-32).

Îranşehr, İsbnekân.

Hârrenc (Hârzenc), Hüseyinâbâz, Haşkrûzân, Harkird, Humrân, Harkân,

Hanrevan (Hâri Revan), Hüsrevcird, Hakisârân (Yâkut el-Hamevî, I: 228-129), Hâf (Makdisî, 1877: 300), Hucân (Uslu, 1997: 31-32).

Mâzül, Mezdûrân (İbn Hurdâzbih, 2008: 24; Makdisî, 1877: 106, 351). Mezînân (Hudûdü'l Âlem, 2020: 102), Mâlâykird (Senbûscird) (Makdisî, 1877: 351), Mihrecân (Yâkut el-Hamevî, I: 211), Mâlin (Kevaherz), Mehene Hucân (Uslu, 1997: 31-32).

Nûkdeh.

Ravend, Râvinî, Rîvez, Rih, Râdkân, Revân, Rezile.

Üstüvâ, Ükîneh.

Özkend (Üzkend).

Senkân, Senkerder, Sâheh, Selûmek, Sincebest (Yâkut el-Hamevî, III: 299), Sûrîn, Sebzevar (Beyhak ile Nişâbûr arasında yer alır), Senâbâd, Serahs (İbn Hurdâzbih, 2008: 62).

Şâzemihir.

Tûs (Tâberân ve Nûkan adında iki mahallesi vardı), Turuşîz (Turusîs), Turûğûd (Turûğbed olarak da bilinir; Tûs tarafında yer alır).

Zûzen, Zâveh, Zâh.

Nişâbûr'un köyleri genel olarak kuzey bölgesinde Binâlûd dağının eteklerinde yer almıştır. Köylerde meyve bahçeleri geniş yer tutmaktaydı (Sarıgül, 2018: 24).

⁴ Rustak: Birden fazla köyün bir araya geldiği yerleşim merkezi olarak ifade eden araştırmacılar vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zahoder, 1955: 496. Ancak bu terim için araştırmacılar tarafından kabul gören anlayış ise, köy anlamında da kullanıldığıdır. Bkz. Şeşen, VIII; Kurt, 1998: 70. Ayrıca bkz. Pirlanta, 2011/2(1): 157-159.

3. NİŞÂBÛR'DA TARIM VE HAYVANCILIK

3.1. Tarım Faaliyetleri

Ortaçağ'da devletlerinin ekonomisinin toprağa dayanması toprağın önemini artırmıştır. Bu toplumlarda toprak ekonomik olduğu kadar, hukuki alanda da önemli bir yer teşkil etmekteydi. Üretimin toprağa bağlı önce mülkiyeti, daha sonra ise toplumun gerek davranışlarını ve gerekse de yaşam biçimlerini etkilemiştir. Bunlardan daha önemlisi ise tarım faaliyetinin toprağın üstünde yapılması ona daha önem verilmesine neden olmuştur.

Eski dönemlerden itibaren Horasan tarımsal zenginliği olan bir bölgeydi. Nîşâbûr ve Merv şehirlerinin tarımda önemli bir yere sahip olmaları İskender'in bu bölgeye geldiği dönemde de görülmektedir (Arifoğlu, 2018:140).

Horasan bölgesindeki idarecilerin tarımın gelişmesi için çiftçiler her türlü katkıyı sağladıkları görülmektedir. Abbasiler dönemindeki yöneticiler de bölgede tarımın gelişmesi için halka destek olmuştur. Onların Horasan'ın tarımsal verimliliği konusunda bilinçli oldukları görülmektedir. Tâhir b. Hüseyin'in⁵ tarım için önemli olan su sorununun çözümü için konuya hukuki anlamda eğilmesi bunun en önemli göstergesidir. Bölgedeki yöneticilerin tarıma verdikleri önemin göstergelerinden biri de Tâhirîler'den Abdullah'ın⁶ çiftçiler için söylemiş olduğu şu sözüdür: "Allah bizi onların eliyle besler, ağızlarıyla istikbal eder ve kendilerine kötü muamele edilmesini yasaklar" örnek verebiliriz. Ayrıca Abdullah b. Tâhir emrindeki yöneticiler çiftçilerle iyi ilişki kurmalarını, onları desteklemeleri gibi tavsiyelerde bulunmuştur. Emirlerle çiftçilere önem vermelerini öğretmeye çalışmıştır. Onlara yapılan her türlü haksızlık haram kapsamına girmektedir (Kurt, 2002: 205; Pırlanta, 2010: 307; Pırlanta, 2013:307).

İsmi bilinmeyen bir Tâhirî asilzadesinin; "Nîşâbûr güzel toprağı ve çok merhametli Tanrı'nın ona her şeyi bol olarak bağışlaması tüm dünyada emsalsiz" söylemiş olduğu sözler tarıma verilen değeri yansıtmaya açısından önemlidir.

Saffarîlerin lideri Amr b. Leys de; "Öyle bir yer ele geçirmişiz ki onun toprağı yenebilir, kendiliğinden biten otları çok güzel mısır gibi" söylemiştir. Amr b. Leys bunu Nîşâbûr için söylemişse de, bu durum genel olarak bütün bölge için kabul edilmiştir (Pırlanta, 2013: 303).

Ayrıca Nîşâbûr'daki yöneticiler çiftçilere yardımcı olup, onlara destek vermelerinin dışında kendileri de bağ ve bahçe yaptırarak çiftçilere örnek olduklarını görmekteyiz. Amr b. Leys'in Büştekan'da yaptırmış olduğu bahçe ve burada yetiştirilen kuş üzümü ile çiftçilere örnek olmuştur (Makdisî, 1877: 317; Strange, 2015: 387; Pırlanta, 2010: 307; Pırlanta, 2013: 307).

Tarımın gelişiminde en önemli unsur topraktır. Bir toprağın kaliteli olabilmesi için ısı, kuruluk ve neminin dengeli olması gerekmektedir. Tarım yapılması için uygun olan bu toprak türüne itidale kavuşmuş toprak denilmektedir (Arifoğlu, 2018: 142). Horasan bölgesinin toprakları ise çeşitli olmakla birlikte genel olarak kahverengi ve podzolit topraklardan oluşmaktadır. Buradaki dağların toprakları killi olup, aynı zamanda yoğun kireç içermektedir. Nehirlerden gelen tuzlu topraklar Deşt-i Kevir çölünde biriktiği için, bu çölün toprakları tuzlu olmaktadır. Kahverengi topraklar platolarda yer alırken, diğer yerlerdeki toraklar ise kahverengi, gri, kırmızı ve kumluk topraklardan oluşmaktadır. Alüvyonlu topraklar ise vadi ve ovalarda bulunurken, bunun dışındaki kumul ve çorak topraklar ise vadi ve ovalarda bulunmaktadır (İbn Havkal, 1967: 434; Arifoğlu, 2018: 142). Nîşâbûr'un toprağı siyah renkte olup, bolca humus ihtiva etmekteydi (Makdisî, 1877: 333; Arifoğlu, 2018: 142). Makdisî, Nîşâbûr'da toprağının verimliliği ile ün yapmış Büştefrûş, Mâzül, eş-Şâmât, Rîvend, yerleşim merkezlerinden bahsetmektedir (Makdisî, 1877: 316-317; Strange, 2015: 387; Pırlanta, 2010: 306).

Nîşâbûr'un gerek bulunduğu yerinin konumu ve gerekse ikliminin elverişli olması nedeniyle bölge halkı genellikle tarım ile uğraşmıştır. Bundan dolayı burası birçok tarım ürününün yetiştirildiği bir yerleşim merkeziydi. Nîşâbûr'un bu yönü birçok kaynakta belirtilmiştir (İstahrî, 1927: 205; İbn Havkal, 1967: 433; Hudûdü'l Âlem,

⁵ Ayrıca bkz. Kurt, 2010: 399, 400.

⁶ Ayrıca bkz. Yıldız, 1988, I: 138.

2020: 102; Makdisî, 1877: 300-336 vd.). Nişâbûr'un geniş sulama sistemi sayesinde birçok tarımsal ürünü ile oldukça fazla meyvenin yetiştirilmesi mümkün olmuştu. Su ve sulama sisteminin Nişâbûr'un kuzeyinde daha yoğun bir şekilde olmasından dolayı bu kısım daha mamur ve tarım açısından daha verimliydi. Nişâbûr'a bağlı Sebzevâr da tam anlamıyla bir tarım şehri olarak bilinmekteydi (Hudûdü'l Âlem, 2020: 89; Piyadeoğlu, 2012: 179). Buradaki insanların tarım ile ilgili bir birikime ve hassasiyete sahip olmaları burada tarımın gelişimindeki önemli nedenlerden biriydi (İbn Havkal, 1967: 433, Arifoğlu, 2018: 144). Nişâbûr bölgenin hem doğusunun, hem de batı kısmının gıda deposu olarak görülmekteydi (Makdisî, 1877: 315). Nişâbûr'un kırsal yerleşim merkezlerinde de suyun varlığına göre tarım yapılabilmiş ve böylece buralar da bayındır hale getirilmişti (İstahrî, 1927: 256).

Nişâbûr ve ona bağlı olan yerleşim merkezlerinde yapılan tarımsal faaliyetler sonucunda yetiştirilen ürünler ve yetiştirildikleri yerler şunlardır:

Hubûbat: İçerisinde buğday, arpa, mercimek gibi önemli tarım ürünlerinin girdiği bu grup ürünler Horasan'ın hemen her bölgesinde üretilmekteydi. Nişâbûr'un Beyhak, Zâveh, Üstuvâ, Câcerm, İsferyân ve Bâherz gibi yerleşim merkezleri önemli hububat ekim bölgeleriydi (Makdisî, 1877: 318-319). Ortaçağ buğday üretim merkezleri arasında Horasan'ın yer alması ve Horasan buğdayı adında bir buğday⁷ çeşidinin bulunması buradaki buğday tarımının gelişmişliği hakkında önemli bir göstergedir (Arifoğlu, 2018: 143).

- Mısır: Nişâbûr'un İsferyân ve Câcerm beldelerinde yetiştirilmekteydi (Makdisî, 1877: 388; Strange, 2015: 392-393). Şehideki mısır rekoltesi iyi ölçülerde olduğu kadar iri taneliydi. Buradaki bir mısırın tanesinin 50 men'e⁸ ulaştığı ifade edilmektedir (Ebu Dülef, 2017: 116-117).
- Pirinç: Nişâbûr'un İsferyân bölgesinde üretilmekteydi (Makdisî, 1877: 318; Strange, 2015: 393).
- Pamuk: Nişâbûr tahılın ardından sanayinin önemli bir ürünü olan pamuk yetiştiriciliğinde de öne çıkan bir şehirdi. Yörede pamuk ekimi çoğunlukla Bûzcân, Hâymend, Selûmek, Senkân ve Zûzen yerleşim birimlerinde yapılmaktaydı (Hudûdü'l-Âlem, 2020: 102-103; İbn Havkal, 1967: 433; Mez, 2000: 524).
- Keten: Dokuma sanayisi için önemli bir ürün olan keten yetiştiriciliğinde de Nişâbûr öne çıkmaktaydı. Buradaki keten ürünü kaliteliydi (İstahrî, 1927: 255; Arifoğlu, 2018: 145).
- Şeker Kamışı: Bu bölgede yetiştirilen bir diğer ürün ise, şeker kamışıydı. Bundan iyi ölçüde verim alınmaktaydı. Nişâbûr'da Ezazvar şeker kamışı yetiştiriciliğinde iyi konumdaydı (Arifoğlu, 2018: 145).
- Üzüm: Nişâbûr'da an çok yetiştirilen ürünlerin başında üzüm gelmekteydi. Rîbâs (bir çeşit Bektâşî üzümü) ismi verilen ve kuş üzümü olarak da bilinen bu üzüm cinsi Nişâbûr ile özdeşleşmiştir. Üzüm, Nişâbûr'un hemen her bölgesinde üretilmekteydi. Bu yerler: Beyhak, Cüveyn, İsferyân, Üstuvâ, Rîvend, Hüsrevçird, Havâf (Hâf), Sebzevâr, Tûs, Büştekan, Bâherz' di (Makdisî, 1877: 310; Hudûdü'l-Âlem, 2020: 105; Mukaddesî, 2015: 336; Uslu, 1997: 153).
- Ayva: Nişâbûr'a bağlı Rîvend'de hiçbir yerde görülmemiş ayvalar yetiştirilmekteydi (Makdisî, 1877: 316; Usta, 2013: 439). Ebu Dülef eserinde bu ayvalardan birini tarttığını ve 420 dirhem ağırlığında olduğunu belirtmektedir (Ebu Dülef, 2020: 116).
- Nar: Nişâbûr'un Havâf ve Beyhak bölgesinde üretilirdi (Makdisî, 1877: 300; Piyadeoğlu, 2012: 180; Uslu, 1997: 32).
- Kayısı: Nişâbûr'un Büştefrûş beldesi kaysılarıyla meşhurdu (Makdisî, 1877: 300-316-317; Strange, 2015: 387).
- Hurma: Tabeseyn'in sıcak bir iklime sahip olmasından dolayı burada çok miktarda hurma ağacı vardı (Hudûdü'l-Âlem, 2020: 103; Usta, 2013: 439).
- Armut: Nişâbûr'da armut üretimi de yaygındı (Sarigül, 2018: 82).
- İncir: Nişâbûr'un Tûs beldesinde incir yetiştirilmekteydi (Pırlanta, 2013: 309).
- Fındık: Nişâbûr'un İsferyân bölgesinde yetiştirilmekteydi (Makdisî, 1877: 318; Strange, 2015: 393).

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çalışkan, 2007.

⁸ Menn: saymak, hesap etmek anlamına gelmektedir. Bilgi için bkz. İstahrî, 1927: 156; İbn Havkal, 301; Hıncz, 1989: 21; Kallek, 2004, XXIX: 105.

- Fıstık:’un Beyhak beldesinde çok yaygın bir şekilde ekilmekteydi. Hatta burada yetişen fıstıkların bir benzerinin bulunmadığı söylenmiştir (Sarigül, 2018: 82).
- Elma: Dizbâd-ı ‘Ulyâ köyünde çok miktarda elma ağacı vardı (Grayeli, 1415 hş: 211).
- Şeftali: Nişâbûr’da çok miktarda şeftali ağacı vardı (Sarigül, 2018: 83).
- Badem: Nişâbûr’da yetiştirilen ürünler arasında badem de bulunmaktaydı (Pırlanta, 2013: 309).
- Kiraz: Dizbâd-ı ‘Ulyâ köyünde çok miktarda kiraz ağacı da vardı (Grayeli, 1415 hş: 211).
- Mantar: Nişâbûr’un her yerinde yetişirdi ((Hudûdu’l-Âlem, 2020: 99; Uslu, 1997: 154).
- Nilüfer: Nişâbûr’a başka bir yerden getirilen bir bitkidir. Böyle olduğu halde bu çiçek burada da üretilmekteydi (Pırlanta, 2013: 309).
- Erguvan: Erguvan ağacı Nişâbûr’da çok miktarda bulunmaktaydı. Onun çiçeğinden yağ üretilmekteydi. Bu yağı Nişâbûr’luların banyo yaptıktan sonra bedenlerine sürdükleri rivayet edilmektedir (Grayeli, 1415 hş: 240-241; Pırlanta, 2013: 309).
- Zirişk: Nişâbûr’un Dizbâd-ı ‘Ulyâ ve Dizbâd-ıSüflâ isimleri verilen iki köyünde reçel yapımında ve tıp alanında kullanılan rengi kırmızı, tadı ekşi olan bir meyve üretilmekteydi. Bu meyvenin ismine zirişk denilmektedir (Grayeli, 1415 hş: 240-241; Pırlanta, 2013: 309).

Nişâbûr yetiştirilen bu ürünlerin yanında ekili tarlaları, otlakları, ağaçları ile zengin bir bitki örtüsüne sahipti (Hudûdu’l-Âlem, 2020: 102-103). Yetiştirilen bu tarım ürünleri bölge halkının ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda bu ürünler başka yerlere de ihraç edilmekteydi. İhraç ürünlerinin başında pamuk gelmekteydi (İstahrî, 1927: 205; İbn Havkal, 1967: 433; Hudûdü’l Âlem, 2020: 102; Strange, 2015: 384). Kayısı diğer bölgelerden çok miktarda talep edilmekteydi (Makdisî, 1877: 316-317; Strange, 2015: 387). Câcerm bölgesindeki çınar ağaçlarının kabukları diş ağrısına iyi geldiği için özel bir şekilde soyulup hazırlandıktan sonra ihraç edilmekteydi (Strange, 2015: 392; Pırlanta, 2013: 310). Nişâbûr’da üretilen ayva ve üzümün de ihraç edildiği kaynaklarda rivayet edilmektedir (Makdisî, 1877: 316-318; Strange, 2015: 387-393; Pırlanta, 2013: 310). Hububat da M. X. Yüzyıl’da ihraç edilen tarım ürünleri arasındaydı. Türk bölgelerine ve Mısır’a ihraç edilen mantar da bölgeye gelir getiren önemli bir üründü (Pırlanta, 2013: 310; Öztürk, 2020 142).

3.1. Hayvancılık Faaliyetleri

Horasanlılar tarımın yanı sıra hayvancılıkla da uğraşmıştır. Her evin önünde mutlaka ağıl vardı. At, katır, deve, koyun ve sığır gibi hayvanlar yetiştirilip satılırdı (Uslu, 1997: 160). Burada hayvancılığın ticari maksatlı yapıldığı görülmektedir. Çünkü kaynaklarda bu konu ile ilgili olarak Nişâbûr’un merkezinde hayvancılık yapıldığına dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak Nişâbûr’da kasaplar çarşısı ve deveçiler pazarı (Şuturbânan Kapısı) bulunmaktaydı. İpek Yolunda faaliyet gösteren ticaret kervanlarına gerekli develer buradan temin edilmekteydi. Merçil, 2008: 133; Akbaş, 2011: 59). Nişâbûr’un beldelerinden Zûzen, Buzcân, Mezinân, Turtit, Kundur, Hâymend, Senkân, Carmegân, Selûmek, gibi yerleşim birimlerinde hayvanların otlatması için gerekli olan otlakların bulunduğu anlatılmaktadır (Hudûdü’l Âlem, 2020: 102-103). Otlakların bol olması, zikri geçen yerlerde özellikle büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yapılmasına imkân tanımıştır. Nitekim bu durumu kaynaklarda geçen rivayetlerde görmekteyiz. Câcerm yöresinde halkın büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yaptığı ve dolayısıyla bol miktarda süt ve süt ürünü üretildiği belirtilmiştir (Pırlanta, 2014: 996).

Nişâbûr’da bir diğer hayvancılık faaliyeti ise ipek böcekçiliğiydi. Yeterince ipek elde edilemese de işlenen ipeklerden elbiseler ve kumaşlar üretilmiştir. Bölge halkının ihtiyacı karşılandıktan sonra çevredeki yerleşim merkezlerine satılan ipekli ürünler Nişâbûr’un en önemli ihraç kazancı olmuştur (İstahrî, 1927: 205; İbn Havkal, 1967: 433; Hudûdü’l Âlem, 2020: 102; Strange, 2015: 384,386; Pırlanta, 2013: 310-311).

Horasan bölgesindeki arıcılık Nişâbûr’da yapılmaktaydı. Buradaki arıcılık için “Dünyayı balla dolduran arıları vardır.” sözü söylenmiştir. Balın yoğun olarak üretilmiş olması arıcılığın burada iyi bir durumda olduğuna kanıttır (Akbaş, 2011: 59; Arifoğlu, 2018: 157-158). Ayrıca Nişâbûr’a bağlı Tûs’un dağlarında sincap, fenek, kakım vaşak, samur gibi av hayvanlarının yaşadığı kaynaklarda belirtilmektedir (Uslu, 1997: 34,159; Pırlanta, 2014: 997).

SONUÇ

Nişâbûr, tarih boyunca Horasan'ın önemli yerleşim merkezleri arasında yer almıştı. Tahirîler zamanında Nişâbûr başkentlik yapmıştı. Bu sayede şehir büyüyerek gelişmiştir. Sâmânîler döneminde Horasan'ın merkezi olan Nişâbûr, siyasi, ticari ve sosyal bakımdan büyük bir öneme sahip olmuştur.

Nişâbûr, Horasan'ın en elverişli iklimine sahip olması topraklarının verimliliğine ve yetiştirilen tarım ürünlerinin çeşitliliğine vesile olmuştur. Ayrıca şehir bu sayede Horasan'ın doğu ve batısının gıda deposuydu. Nişâbûr'un; Büştefrûş, Mâzûl, eş-Şâmât ve Rîvend gibi toprakları verimli beldeleri vardı. Buradaki nehirler ve bunlara bağlı olarak yapılan sulama kanalları tarımsal üretimi artırmıştır. Ayrıca şehre hâkim olan yöneticilerin tarımı desteklemesi, çiftçileri koruması ve kendi yetiştirdikleri bağ ve bahçeler ile yöre halkına örnek olmaları bölgede yapılan tarımın artmasına neden olmuştur. Nişâbûr'un geniş sulama sistemi sayesinde birçok tarımsal ürün ve oldukça fazla meyvenin yetiştirilmesi mümkün olmuştur. Su ve sulama sisteminin Nişâbûr'un kuzeyinde daha yoğun bir şekilde olmasından dolayı bu kısım tarım açısından daha verimliydi. Nişâbûr'a bağlı Sebzevâr da tam anlamıyla bir tarım şehri olarak bilinmekteydi. Şehrin kırsal yerleşim merkezlerinde de suyun varlığına göre tarım yapılması sayesinde buralar da verimli hale gelmişti. Yetiştirilen tarım ürünleri bölge halkının ihtiyacını karşıladıktan sonra bu ürünler ihraç edilmekteydi.

Nişâbûr'da yapılan hayvancılık faaliyetleri hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Buna rağmen Horasan bölgesinde her evin önünde ağıl ve ahır gibi yerlerin bulunması Nişâbûr'da da hayvancılık yapıldığını göstermektedir. Nişâbûr'un beldelerinden Zûzen, Buzcân, Mezinân, Turtit, Kundur, Hâymend, Senkân, Carmegân ve Selûmek'te otlakların bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Buralarda otlakların bulunması yöre halkının ticari amaçlı hayvancılıkla uğraştığını göstermektedir. Bölgede İpek böcekçiliğiyle de uğraşmıştır. Elde edilen ipeğin işlenmesiyle kumaş ve elbise üretilmiştir. İpekli ürünler Nişâbûr'un en önemli ihraç ürününü oluşturmuştur. Ayrıca Horasan bölgesindeki arıcılık Nişâbûr'da yapılmıştır. Nişâbûr bol miktarda üretilen balı ile meşhur bir yerleşim merkeziydi.

Yapmış olduğumuz bu çalışma ile Nişâbûr'un Ortaçağ'da cazibe merkezi olmasının nedenleri, Horasan'ın tarım deposu olmasının nedenleri, yetiştirilen tarım ürünlerinin ve hayvancılık faaliyetlerinin neler olduğuna dair bilgiler verdik. Bu bilgilerin araştırmacılara yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- AKBAŞ, M., (2011). XI. ve XII. Yüzyıllarda Nişâbûr, Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- ARİFOĞLU, Y., (2018). "Horasanda Tarım ve Hayvancılık Faaliyetleri (8-10. Y.Y.)", Tarih ve Gelecek Dergisi,4(3), Aralık, s. 139-161.
- BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya b. C., (1987). Fütûhu'l-Buldân, (Çev. Mustafa Fayda), Siyer Yayınları, Ankara.
- EBU D., (2020). İran Seyahatnamesi, 10. Yüzyılda Kafkasya'dan Fars Körfezine Yolculuk, (Tercüme ve Notlar Serdar Gündoğdu), Kronik Kitap, İstanbul.
- FRYE, R. N. & SAYILI, A., (1946). "Selçuklardan Evvel Ortaşarkta Türkler, Belleten, S. 37, s. 97-131.
- GRAYELİ, F., (1415 hş.). Nişâbûr, Şehr-i Firûze, Havran.
- HARTMANN, R., "Cüveyn" İA, MEB, C.III.
- HINZ, W. (1989). İslâm'da Ölçü Sistemleri, (Çev: Acar Sevim), Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırma Dergisi, (5).
- HONİGMANN, E. & BOSWORTH, C., "Nishapur", Encyclopaedia of Islam, VIII, s. 62-63.
- HONİGMANN, E., "Nişapur", İA, MEB, C. IX, s. 303.
- HUDÛDÜ'L ÂLEM, (2020). Mine'l-Meşrik ,le'l-Magrib, (Çev: Abdullah D.-Murat A.), Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- İBN BATTÛTA, (2020). İbn Battûta Seyahatnâmesi, (Çev: A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İBN HAVKAL, (1967). Suretü'l -Arz, Leiden.
- İBN HAVKAL, (2004), Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik, (Derleyen ve Türkçeye Çev. Yusuf Ziya Yörükân), Gelenek Yayıncılık, İstanbul.

- İBN RÜSTEH, (2017). El- A'lâku'n-Nefise, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- İSTAHRÎ, (1927). el-Mesâlik ve'l Memâlik, Leiden.
- KALLEK, C., (2004). "Men", DİA, TDV Yayınları, C. XXIX, Ankara, s. 105-107.
- KURT, H., (1998). Orta Asya'nın İslamlaşma Süreci (Buhara Örneği), Fecir Yay., Ankara.
- KURT, H., (2002). Türk-İslâm Dönemine Geçişte Tahiroğulları, Araştırma Yay., Ankara.
- KURT, H., (2010). "Tâhir b. Hüseyin", DİA, TDV Yayınları, S. XXXIX, İstanbul, s.399-400.
- MAKDÎSÎ, (1877). Ahsenü't -Tekâsîm fi Ma'rîfeti'l-Ekâlîm, (Nşr. De Goeje), Leiden.
- MERÇİL, E., (2008). "Büyük Selçuklular Devrinde İpek Yolu Üzerinde Bir Şehir: Nişâbûr , Dünden Bugüne İpek Yolu Beklentiler ve Gerçekler Sempozyumu Bildirileri, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- MEZ, Â., (2000). Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti, (Çev: Salih Şaban), 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.
- MUKADDESÎ, (2015). *Ahsenü't-Takâsîm*, (Çev. ve Notlar Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- ÖZÇAMÇA, S., (2007). Büyük Selçuklu Şehirleri ve Ulaşım-Ticaretteki Yerleri, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- ÖZGÜDENLİ, O. (2007). "Nişâbûr", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. XXXIII, İstanbul, s. 149-151.
- ÖZTÜRK, M., (2020). Anadolu Erenleri'nin Kaynağı Olarak Horasan, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- PIRLANTA, İ., (2010). Fethinden Sâmânîler Döneminin Sonuna Kadar Nişâbûr, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- PIRLANTA, İ., (2011). "İslam Coğrafyacılarının Eserlerinde Yerleşim Birimlerinin İsimlendirilmesi", İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar 2011/2(1), s.155-165.
- PIRLANTA, İ., (2013). Orta Çağ'ın İncisi Nişâbûr , Hikmet Yayınevi, İstanbul.
- PIRLANTA, İ., (2014). "Büyük Selçuklular Döneminde Horasan'da Tarım ve Hayvancılık", Turkish Studies, 9/4, Ankara, s. 985-1004.
- PIYADEOĞLU, C., (2012). Güneş Ülkesi Horasan Büyük Selçuklular Dönemi, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul.
- SARIGÜL, N., (2018). Selçuklu Başkenti Nişâbûr: Kuruluşundan Büyük Selçuklu Hakimiyetinin Sonuna Kadar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- STRANGE, G. L. (2015). Doğu Hilafetinin Memleketleri, (Ter: Adnan E.-Cengiz T., İstanbul, Yeditepe Yayınları.
- ŞEŞEN, R., (2001). İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, TTK. Yayınları, Ankara.
- USLU, R., (1997). Hicrî I-II. Yüzyıllarda Horasan Tarihi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa.
- USTA, A., (2013). Türklerin İslamlaşma Serüveni, Yeditepe Yay. İstanbul.
- Ya'kubî, A. b. E. Y., (1967). Kitâbü'l-Buldân, Leyden.
- YAKUT EL-HAMEVÎ, Ş. E. b. A., Mu'cemu'l-Buldan, I-VI, Beyrut.
- Yıldız, Hakkı Dursun (1988), "Abdullah b. Tâhir", DİA, C. I, TDV Yayınları, İstanbul, s. 1737-138.
- YÖRÜKÂN, Y., (2004). Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler, (Notlarla Yayına Haz. Mehmet Ş., Ali E., Süleyman Ö., Tahsin K.), Gelenek Yayıncılık, İstanbul.
- ZAHODER, B., (1955). "Selçuklu Devletinin Kuruluşu Sırasında Horasan", Belleten, (Çev: İsmail Kaynak), 18, Ankara, s. 491-527.